

ОЦЕНЯВАНЕ НА РИСКА ОТ БЕЗРАБОТИЦА ПРИ ПОТРЕБИТЕЛСКОТО КРЕДИТИРАНЕ

Гл. ас. д-р [Ангел Ангелов](#)
Катедра "[Финанси](#)"
[СА "Д. А. Ценов"](#) – Свищов

През последните няколко години потребителското кредитиране у нас отбелязва значителен ръст.¹ Нарасналото търсене на кредити и в същото време високият риск, който се поема при тяхното отпускане обуславят тежките условия при кредитирането на гражданите. Практиката показва, че в почти всички търговски банки лихвата по потребителските кредити надхвърля тройно основния лихвен процент, а някои от изискванията са неизпълними за повечето физически лица. В тези условия по-конкурентноспособни ще бъдат кредитните институции, които успеят да преценят бъдещите тенденции и да им отговорят с навременни, ефективни и гъвкави решения, като същевременно винаги се съобразяват с риска при всяка кредитна сделка. Отчитането на риска при тези операции представлява на практика оценяване възможността банките-кредитодатели да получават доходи в бъдеще. Кредитният риск в случая съдържа две основни съставни части - риск, свързан с контрагента (клиента) на банката и риск, обусловен от икономическата конюнктура.² В първия е фокусирана добронамереността на кредитоискателя, като този риск може да бъде минимизиран чрез използването на информация от кредитните регистри и досиета, което не е обект на настоящето изследване.

¹ Данните, взети от електронната страница на БНБ сочат, че през 2001г. са раздадени общо потребителски кредити за 683 651 х.лв., което е 16,88% от кредитния портфейл на търговските банки; за 2002 г. тези данни са съответно 960 300 х.лв. и 27,32%; за 2003 г. 1 675 297 х.лв. за да се стигне до 2 175 322 х.лв. за първото шестмесечие на 2004 г.

² Този риск е конкретизиран до бъдещата дееспособност на фирмата.-работодател, от която зависи получаването на доходи за лицето, искащо кредит.

Спецификата на операциите по кредитиране на физическите лица обаче неизменно предполага наличие на риск и от прекратяване на доходите им, т.е. наличие на риск от безработица. Този риск е в пряка зависимост от дееспособността³ на фирмата-работодател за срока на кредита. Познаването на факторите, които го пораждат и влияят на неговото развитие, както и използването на подходящи средства и методи за снижаването му, могат да се окажат важно условие за нормалното функциониране на банката.

Оценката на прогнозната дееспособност на фирмата-работодател е насочена към минимизиране именно на риска, свързан с икономическата конюнктура. Той условно може да се раздели на: финансов; бизнес-риск; екологичен риск; риск, който е породен от качеството на управление на фирмата и технологичен риск.

Финансовият риск изразява всички опасности за фирмата-работодател, предизвикани от финансовото ѝ състояние, за срока на ползване на кредита от лицето, което работи в нея. **Бизнес-рискът** е вероятността от генериране на загуби, произтичащи от основната дейност на фирмата-работодател, нейната конкурентоспособност и мястото ѝ в дадения отрасъл. Като съпътстващи на бизнес-риска допълнително могат да се разгледат и **екологичния и технологичния риск**. **Рискът, свързан с качеството на фирменото управление**, се свежда до вероятността от причиняване на щети за фирмата-работодател на лицето, длъжник на съответната банка, породени от нерационалното използване на нейните активи.

Финансовият риск, свързан с фирмата-работодател на банковия клиент, включва на първо място оценяването на плановите финансови параметри. Във връзка с това внимание заслужават основните показатели за възвръщаемост, парични потоци и задлъжнялост⁴ на фирмата, а именно:

³ Под дееспособност в случая се има в предвид перспективата за нормалното функциониране на фирмата-работодател.

⁴ ПРАЙС Уотърхаус, Въведение в управлението на кредитния риск. София, 1996, стр. 240.

- бъдещите възможности на фирмата за покритие на общия дълг;
- прогнозният баланс на основни стокови и парични потоци;
- очакваната степен на покритие на краткосрочната задлъжнялост с оборотен капитал.⁵

Стойностите на тези показатели се формират върху основата на следните прогнозни данни (актуализирани съобразно очакваното финансово състояние, данни от баланса и отчета за приходите и разходите):

- разходите за дейността;
- разходите за погасяване на стари заеми;
- разходите за погасяване на новия заем;
- приходите от дейността;
- финансовия резултат;
- данъците;
- ликвидните средства;
- краткосрочните заеми;
- материалните запаси.

Изчисляването на показателите става по следния начин:

$$\text{Покритие на общия дълг} = \frac{\text{Разходи за погасяване на стари заеми} + \text{Разходи за погасяване на нови заеми}}{\text{Финансов резултат} + \text{Данъци}}$$

$$\text{Баланс на стокови и парични потоци} = \frac{\text{Приходи от дейността}}{\text{Разходи за дейността} + \text{Разходи по стари заеми} + \text{Разходи по новия заем}}$$

$$\text{Покритие на краткосрочната задлъжнялост с оборотен капитал} = \frac{\text{Материални запаси} + \text{Ликвидни средства} - \text{Краткосрочни заеми}}{\text{Краткосрочни заеми}}$$

⁵ Използването на едни или други показатели е от компетенциите на съответната банка, но те трябва да бъдат така подбрани, че възможно най-точно да отразяват финансовото състояние, което може да стане причина за изпадане в неплатежоспособност или дори фалит на фирмата-работодател, а оттук и на оставане без работа (доходи) на нейните служители.

Матричната оценка на прогнозния финансов риск може да се определи по следния начин: (вж. табл. 1).⁶ От таблица 2 се вижда, че за банката е разумно да отпуска кредити на кредитоискатели, които работят във фирми с прогнозен рейтинг “нисък риск”.

Таблица 1

МАТРИЧНА ОЦЕНКА НА ПРОГНОЗНИЯ ФИНАНСОВ РИСК			
ПОКАЗАТЕЛИ	Оценки		
	0	1	2
Възможности на фирмата за покритие на общия дълг	над 12	6 - 12	до 6
Баланс на основни стокови и парични потоци	до 0,9	0,9 - 1,1	над 1,1
Покритие на краткосрочната задлъжнялост с оборотен капитал	до 1,7	1,7 - 2	над 2

Така направената матрична оценка позволява да се определят няколко степени на прогнозен рейтинг (вж табл. 2). Същевременно “всяка банка трябва не само да познава клиентите си, но да разбира какво им е нужно и да задоволява тези нужди по-бързо и по-добре от конкурентите”⁷. Поради това оценката на прогнозната дееспособност на дадена фирма-работодател няма да бъде пълна, ако не се познава добре **риска, свързан със самия бизнес**. “Дефиницията за бизнес риск е съвкупността от фактори, които определят дейността и развитието на фирмата и не са свързани с финансовото ѝ състояние”⁸. С други думи, банката би трябвало да

⁶Стойностите на показателите в таблицата са взети от практиката на ТБ “ОББ” (с изменения).

⁷УИЛС, Дж. Управление на риска в банковата сфера. С., 1994,

⁸ Вж. ПРАЙС Уотърхаус. Цит. произв., с. 250.

направи проучване на някои рискови страни от дейността на фирмата-работодател.

Таблица 2

Матрична оценка	Клас	Степен
6	Нисък риск	първа
5		втора
4	Среден риск	първа
3		втора
2	Висок риск	първа
1		втора
0		трета

Такива могат да бъдат:

- материалната обезпеченост на производствения цикъл на фирмата, което включва преглеждане на сключените договори с фирмите доставчици - първо, дали те са перфектно подписани съгласно изискванията на Закона за задълженията и договорите и, второ, за какъв срок;
- реализацията на готовата продукция - има ли фирмата сключени договори със своите клиенти, за какъв срок и за каква част от общия обем на продукцията;
- съществуват ли задължения на фирмата към бюджета (данъци, акцизи, митнически такси и др.).

Показателите за оценяване на бизнес-риска са необходими, защото от тях зависи нормалното протичане на производствения процес във фирмата-работодател, който е свързан с евентуалното намаляване или запазване броя на заетия в нея персонал.

На основата на тази информация кредитирацията субект има възможност да състави следната матрична оценка на бизнес-риска на фирмата-работодател (вж. табл. 3). Формирането на тази матрична

оценка дава възможност да се определи още един прогнозен рейтинг на фирмата (вж. табл. 4).

Таблица 3

МАТРИЧНА ОЦЕНКА НА БИЗНЕС-РИСКА			
ПОКАЗАТЕЛИ	Оценки		
	0	1	2
Сключени договори с доставчици	няма	само за 1 месец	има договори за 1 год.
Сключени договори с клиенти за реализация на готовата продукция	няма	само за 1 месец	има договори за 1 год.
Задължения към бюджета	има	-	няма

Таблица 4

Матрична оценка	Клас	Степен
6	Нисък риск	първа
5		втора
4	Среден риск	първа
3		втора
2	Висок риск	първа
1		втора
0		трета

Така направеният рейтинг на фирмата отчита риска, свързан с бъдещата ѝ дейност и постъпленията от нея. Логично е банките да отпускат кредити на лица, работещи във фирми с рейтинг “нисък риск”. В някои случаи общата дееспособност на една фирма може да се повлияе много повече от риска, породен от характера на самия

бизнес, отколкото от финансовия риск. В допълнение, както бе отбелязано по-горе, спецификата на производствената дейност може да генерира загуби за фирмата, с произход екологичния риск. С други думи, спрямо фирмата-работодател могат да бъдат предприети различни по своята финансова тежест санкциониращи мерки от специализираните природозащитни и регулиращи органи.⁹

Таблица 5

МАТРИЧНА ОЦЕНКА НА ЕКОЛОГИЧНИЯ РИСК			
ПОКАЗАТЕЛИ	Оценки		
	0	1	2
Наличие на разрешителни за дейността	няма	частично	има за цялата дейност
Спазване на екологичните норми	не се спазват	частично	напълно се спазват
Налагани санкции за екологични нарушения	Спиране на производството или на част от него	Налагане на незначителни парични санкции	няма

Следователно е налице потребност от конструиране на оценъчен инструментариум за определяне на възможността фирмата, в която работи кредитоискателя, да понесе санкции от държавни органи за нарушаване на екологичните норми. В някои случаи тези санкции могат да не са глоби, а спиране на част или на цялото производство, което на практика означава неплатен отпуск за персонала. За целта изграждаме матрична оценка на екологичния риск (табл. 5). Върху основата на така направената матрична оценка може да се определи

⁹По проблема вж. подр.: ПРОДАНОВ, С. Капиталово бюджетиране. АБАГАР, В. Търново, 1999.

скала на рейтинга на фирмата по отношение на екологичния риск (респективно риска свързан с понасянето на екологични санкции) - табл. 6.

Таблица 6

Матрична оценка	Клас	Степен
6	Нисък риск	първа
5		втора
4	Среден риск	първа
3		втора
2	Висок риск	първа
1		втора
0		трета

За да бъде по-пълна оценката на кредитния риск, би трябвало да се оцени и **качеството на управление на фирмата-работодател**. Като критерии при оценяването на управленския персонал могат да се включат:

- квалификация;
- професионален опит;
- степен на акционерно участие във фирмата на нейното ръководство.

На този фон е възможно да се направят съответни изводи за кредитния рейтинг на фирмата по отношение качеството на нейното управление (вж. табл. 7).

Таблица 7

МАТРИЧНА ОЦЕНКА НА КАЧЕСТВОТО НА УПРАВЛЕНИЕТО			
ПОКАЗАТЕЛИ	Оценки		
	0	1	2
Квалификация	до средно образование	между средно и висше	висше
Професионален опит	до 1 г.	от 1 до 5 г.	над 5 г.
Акционерно участие	няма	с малък брой акции	с голям брой акции

Таблица 8

Матрична оценка	Клас	Степен
6	Нисък риск	първа
5		втора
4	Среден риск	първа
3		втора
2	Висок риск	първа
1		втора
0		трета

На базата на тази матрична оценка може да се определи скала за рейтинга на фирмата-работодател по отношение качеството на нейното управление (вж. табл. 8).

В допълнение, с оценяването на технологичния риск се акцентира върху способността на фирмата да поддържа нормален ритъм на технологичния процес, а продукцията да е на съвременно конкурентно ниво – фактори, от които зависи броят на персонала

във фирмата. За целта изграждаме матрична оценка на технологичния риск (таблица 9).

Таблица 9

МАТРИЧНА ОЦЕНКА НА ТЕХНОЛОГИЧНИЯ РИСК			
ПОКАЗАТЕЛИ	Оценки		
	0	1	2
Амортизираност на наличното оборудване	Над 80% от срока за амортизиране	50 - 80% от срока за амортизиране	Под 80% от срока за амортизиране
Ниво на текущо поддръжане на ДМА	ниско	средно	високо
Натоварване на наличното оборудване	работа на 3 смени	работа на 2 смени	работа на 1 смяна

Таблица 10

Матрична оценка	Клас	Степен
6	Нисък риск	първа
5		втора
4	Среден риск	първа
3		втора
2	Висок риск	първа
1		втора
0		трета

Върху основата на така направената матрична оценка се определя скала на рейтинга на фирмата-работодател по отношение на технологичния риск (респективно риска, свързан с понасянето на

сривове в технологичния процес) - табл. 10. Целесъобразно е петте вида кредитен риск (финансов риск, бизнес-риск, екологичен риск, технологичен риск и риск, свързан с качеството на управление на фирмата), да се обединят в една цялостна матрица за оценяване на нейната прогнозна дееспособност, чрез която да се даде обобщаваща класификация на искания кредит (табл. 11).

Табл. 11

Прогнозна класификация на кредита					
Общ кредитен рейтинг по отношение на:					Прогнозна класификация
финансовия риск	бизнес-риска	екологичния риск	технологичния риск	качеството на управление	
Нисък риск - I и II степен	Нисък риск - I и II степен	Нисък риск - I и II степен	Нисък риск - I и II степен	Нисък риск - I и II степен	Нормален кредит
Нисък риск - III степен и Среден риск - I и II степен	Нисък риск - III степен и Среден риск - I и II степен	Нисък риск - III степен и Среден риск - I и II степен	Нисък риск - III степен и Среден риск - I и II степен	Нисък риск - III степен и Среден риск - I и II степен	Проблемен кредит
Среден риск - III степен и висок риск	Среден риск - III степен и висок риск	Среден риск - III степен и висок риск	Среден риск - III степен и висок риск	Среден риск - III степен и висок риск	Негативен (лош) кредит

Съществува възможност при формирането на крайната прогнозна класификация на кредита отделните рискове да участват с различни относителни тегла.

В заключение би трябвало да се отбележи, че представеното **комплексно оценяване** на риска от безработица при потребителското кредитиране дава възможност за по-пълна и точна класификация на отпускания кредит, която може да е определяща за прилагането на по-нисък лихвен процент (по-леки изисквания) по отношение на всички клиенти на банката, работещи в дадената фирма. В същото време използването на предложения модел ще бъде обосновано и рентабилно за банките само по отношение на фирми, в които работят “достатъчно” кредитоискатели.